

AZƏRBAYCANDA AİLƏ SAHİBKARLIĞININ FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFI PROBLEMLƏRİ

N.N.Məmmədova¹, T.N.Nəriman²

¹müəllim, UNEC Biznes Məktəbi, ²UNEC, magistrant, MBA, UNEC
E-mail: ¹mnnigar@gmail.com, ²tabriznariman@gmail.com

Daxil olmuşdur: 13 dekabr 2019; qəbul edilmişdir: 12 yanvar 2020.

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi Azərbaycanda ailə sahibkarlığının formalaşması və onun inkişaf problemlərinin araşdırılmasıdır. Tədqiqatın informasiya bazasını mövzu ilə əlaqədar monoqrafiyalar, rəsmi sayt məlumatları, Dövlət Statistika Komitəsinin statistik məcmuələri və s. təşkil edir. Araşdırmada sistemli yanaşma, deduktiv, analiz kimi tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir. Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, əgər ailə biznesi uğurludursa, deməli maksimum mənfəət gətirir. Bu işə o mənaya gəlir ki, pul ailə büdcəsinə daha tez qaytarılır. Ailə biznesinin inkişaf etməsini təmin edən başlıca faktor “sıfır” bürokratiya və “sürətlililiyin” təmin edilməsidir. Ailə sahibkarlığının inkişaf problemlərini aradan qaldırmaq üçün prezident 2016-cı il sentyabr ayında fərman imzalamışdır. Həmin fərmanla Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin tabeliyində Ailə Biznesinə Asan Dəstək (ABAD) publik hüquqi şəxs təsis edildi. Məqsəd ölkənin iqtisadi və sosial inkişafında insanların fəal iştirakını təmin etmək, həmçinin ailə əməyinə əsaslanmış təsərrüfatların fəaliyyətini dəstəkləmək, orta və kiçik sahibkarlığın inkişafını təkmilləşdirmək, əhalinin məşğulluğunu daha da artırmaqdır. Tədqiqatın praktik əhəmiyyəti ondadır ki, sahibkarlığının təkmilləşdirilməsi, onun inkişaf problemlərinin aradan qaldırılması ölkə iqtisadiyyatının inkişafına güclü təsir göstərə bilər.

Açar sözlər: ailə, sahibkar, biznes, inkişaf, problem.

PROBLEMS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF FAMILY ENTREPRENEURSHIP IN AZERBAIJAN

N. N. Mammadova, T. N. Nariman

teacher, UNEC Business School, UNEC; magistrant, MBA, UNEC
E-mail: mnnigar@gmail.com; tabriznariman@gmail.com

Received: 13 December 2019; Accepted: 12 January 2020.

Summary

The aim of the research is to study the problems of the formation and development of family entrepreneurship in Azerbaijan.

Research methodology - The research database includes monographs on the subject, official site information, statistical collections of the State Statistical Committee, etc. contane. Systematic approach, deductive, analysis methods were used in the study.

Research Findings- If the family business is successful, it will bring maximum benefit. This means that the money is returned to the family budget more quickly. The main factor that promotes the development of family businesses is the provision of "zero" bureaucracy and "speed".

The President signed a decree in September 2016 to address the problems of developing family business. By the same decree, a legal entity was established under the State Agency for Citizen Service and Social Innovation with the support of Family Business Easy Support. The goal is to ensure active participation of people in the economic and social development of the country, as well as supporting the activities of family-based farms, improving the development of small and medium-sized businesses, and increasing employment.

Practical significance of the research - Improvement of family entrepreneurship, elimination of problems of its development have a powerful impact on the development of the national economy.

Keywords: family, entrepreneur, business, development, problem.

ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ СЕМЕЙНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Н. Н. Мамедова¹, Т. Н. Нариман²

¹преподаватель, Школа бизнеса UNEC, UNEC; ²магистрант, MBA, UNEC

E-mail: ¹mnnigar@gmail.com, ²tabriznariman@gmail.com

Резюме

Целью исследования является изучение проблем становления и развития семейного предпринимательства в Азербайджане. База данных исследования включает монографии по теме, информацию, представленную на официальных интернет-сайтах, статистические сборники Госкомстата и т. д. В исследовании были использованы такие методы, как системный подход, дедукция и анализ.

Результаты исследования позволили сделать вывод о том, что если семейный бизнес успешен, он принесет максимальную пользу. Это означает, что деньги

возвращаются в семейный бюджет быстрее. Основным фактором, способствующим развитию семейного бизнеса, является обеспечение «нулевой» бюрократии и «скорости». В целях устранения проблем развития семейного предпринимательства, в сентябре 2016 года Президент Азербайджанской Республики подписал указ. В соответствии с этим указом при Государственном агентстве по обслуживанию граждан и социальных инноваций «ASAN» было создано публичное юридическое лицо «Асан хидмет» (Легкая служба), предоставляющее госуслуги по поддержке семейного бизнеса (ABAD). Преследовалась цель обеспечения активного участия людей в экономическом и социальном развитии страны, а также поддержки деятельности семейных фермерских хозяйств, улучшения развития малого и среднего бизнеса и увеличения занятости. Практическая значимость исследования заключается в совершенствовании семейного предпринимательства, устранении проблем его развития, что в итоге оказывает мощное влияние на развитие народного хозяйства.

Ключевые слова: семья, предприниматель, бизнес, развитие, проблема.

Giriş

Müasir inkişaf mərhələsində ölkəmizin iqtisadiyyatı mürəkkəb bazar münasibətləri, həmçinin dünya maliyyə-iqtisadi sisteminə inteqrasiya kimi cəhətlərlə xarakterizə olunur. Hazırda Azərbaycan iqtisadiyyatı qarşısında duran ən vacib vəzifə sahibkarlığın inkişafının təmin edilməsi üçün sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkil edilməsi, onun sosial-iqtisadi səmərəliliyi, idarə olunmasının təkmilləşdirilməsidir.

İqtisadi cəhətdən inkişaf edən ölkələrin təcrübəsinə əsasən demək olar ki, sahibkarlığın inkişafı ÜDM-in, əhalinin pul gəlirlərinin, xidmət və istehsal həcmnin, iqtisadiyyata qoyulmuş xüsusi kapitalın, bu kimi digər makroiqtisadi göstəricilərin artımına təsir göstərir. Sahibkarlıq fəaliyyəti sahibkarlar arasında münasibətlərin qurulmasını və həmçinin insanlarda özünə tələb hissənin ön plana keçməsinə əsaslandırır. Bu cəhətdən sahibkarlığın inkişafının sosial-iqtisadi səmərəliliyi cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafında çox aktualdır.

Beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq demək olar ki, ailə təsərrüfatları iqtisadi bazarda çeviklik, qənaətcilik, sərbəstlik, motivasiya imkanlarını genişləndirir. Şəxsi təsərrüfatında hər hansı bir məhsul istehsal edən, həmin məhsulu bazara çıxaran, onun bazarda satışını reallaşdıran ailənin ölkənin ÜDM-də xüsusi payı var. Bu cür ailə təsərrüfatlarının sayı çox, yaradılması isə asan olduğu üçün ümumi iqtisadi inkişafda xüsusi rol oynayır və müəyyən hallarda ÜDM-də təxminən 60-70 % çəkiyə malik ola bilər.

Məsələn, İspaniyada bazarda olan təsərrüfatların təxminən 75 %-i ailə təsərrüfatlarıdır. Onların ÜDM-də olan payı 65 %-ə çatır. Bundan başqa, biznesin bu qolunun inkişaf etməsi əlavə xərc çəkməyərək, əhalinin məşğulluğunun təmin olunmasında xüsusi rol oynayır.

Ailə sahibkarlığı əsasən kənd təsərrüfatı, xidmət və ticarət sahəsində geniş yayılmışdır. Hazırda Azərbaycan ailə biznesinin inkişafında maraqlıdır.

Ailə sahibkarlığının təşkili və inkişafı

Ailə təsərrüfatları ailə fərdlərinin əməyinə əsaslanmaqla, məxsus olduqları ailələrdə olan əməkqabiliyyətli insanların eyni məqsədə istiqamətlənən səmərəli məşğulluğunu reallaşdırmış olur.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin xüsusi forması kimi təqdim olunan ailə biznesinin əsas təyinin mənsəyində belə bir ideya qərarlaşmışdır ki, ailə biznesi xüsusi sosial qrupun daxilində ailə və onun bütün üzvlərini və öz istehsalını da maddi vəsaitlər ilə təmin edən bir sıra iqtisadi fazalara malik aktiv, progressiv, təşəbbüslü sahibkarlıq fəaliyyətidir.

Bazar iqtisadiyyatı mühitində ümumi iqtisadi artımdakı əsas payı orta və kiçik sahibkarlar verir. Başlıca rol da məhz kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinə aiddir. Bunu inkişaf etmiş ölkələrin təcrübələrindən, iqtisadi vəziyyətlərindən də əyani şəkildə görmək olar. Həmin ölkələrdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin əsas hissəsi məhz kiçik, orta sahibkarlar tərəfindən təmin olunur [2; s. 23].

Düzdür, ölkəmizdə də iqtisadiyyatda orta və kiçik sahibkarlıq diqqət mərkəzindədir. Bu sahəni genişləndirməyə və inkişaf etdirməyə böyük əhəmiyyət verilir.

Dünyada geniş yayılan ailə sahibkarlığının inkişafı üçün ölkəmizdə potensial böyükdür. Bu, sadəcə istehsal sahələrinin genişliyi, əlçatan olması ilə deyil, həmçinin psixoloji amillərlə əlaqədardır. Dövlət də ailə sahibkarlığının inkişafında maraqlıdır. Buna görə də, onun inkişafı üçün uyğun qanunvericilik aktlarının qəbulunu da gecikdirmir [1; s. 5]. Ona görə ki, biznesin bu qolunun inkişaf etməsi əlavə xərc çəkilmədən, əhalinin məşğulluğunun təmin olunmasında əhəmiyyətli şəkildə rol oynayır. Bürokratik qapıları döyməyərək evində və yaxud da şəxsi mülkiyyətindəki torpağında işləyərək, yaşayış üçün vəsait qazanmaq isə hamıya xoşdur.

Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyəti çox qədim tarixə malik olmaqla yanaşı, böyük inkişaf yolu keçmişdir. Azərbaycanın malik olduğu müxtəlif bir çox təbii sərvətlər xarici iş adamlarının ölkəmizə gəlməsinə, həmçinin yerli sahibkarlığın inkişaf etməsinə əvəzsiz şərait yaratmışdır.

Ailə biznesinin davam etdirilməsi çoxəsrlik bir ənənədir. Statistika əsasən, Amerika, Avropa, Yaxın Şərqi demək olar ki, 60 % əhalisi öz əcdadlarının yoluyla gedir və ailə biznesini inkişaf etdirməyə davam edirlər. Bu biznes sonradan onların uşaqlarına da keçir [6; s. 67].

Son zamanlar aparılmış geniş tədqiqatlara əsasən, alimlər belə müəyyən etmişlər ki, çox inkişaf etməmiş ölkələrin sakinləri öz övladlarının ailə biznesini davam etdirməmələrini normal qarşılayırlar. Bunun əksinə isə inkişaf etmiş ölkələrin sakinləri buna razı olurlar.

Belə tədqiqatlar Hindistanda da aparılmışdır. Həmin tədqiqatlar isə sübut etmişdir ki, əhalinin demək olar ki, 82 %-i övladlarının ailə biznesini davam etdirməyə məcbur olduğunu hesab edir. Məhz eyni göstəricilər Amerika və Yaxın Şərqdə də qeydə alınmışdır.

Bununla yanaşı, alimlərin aparmış olduğu digər bir araşdırmaya əsasən, ailə biznesi ailədə əmələ gələn mübahisələrin elə ilk səbəbidir. Misal olaraq, Sinqapurda əhalinin demək olar ki, 53 %-i maliyyə ilə əlaqədar mübahisələrə görə ailə münafişləri yaşayır. Hazırda günümüzdə ailə biznesiylə məşğul olan ən zəngin ailə ABŞ-dan olan Uolton ailəsidir [8]. O, “Wal-Mart Stores” supermarketlər şəbəkəsinə sahibdir ki, həmin şəbəkənin tərkibində 4440 supermarket vardır. Ailə sahibkarlıq biznesi 1962-ci ildə qurulmuşdur və bugünkü günümüzdə biznes onlara 217,8 mlrd dollar qazandırır.

Almaniyadakı bütün müəssisələrin demək olar ki, 85 %-i ailə şirkətləri və təşkilatlarıdır. Bu şirkətlərdən ən böyüyü qəhvə satışıyla məşğul olan “Dalmayr” şirkətidir [10].

İnkişaf etmiş ölkələrin iqtisadçıları belə bir fikirdəirlər ki, ailə biznesi iqtisadiyyatın innovativ potensialının inkişaf etməsinə, yeni sahibkarlıq və istehsalat formalarının tətbiq edilməsinə, həmçinin maliyyələşdirmə məsələlərinin həll edilməsinə xüsusi şərait yaradır. Məlumdur ki, istənilən biznes sahiblik səviyyəsinə görə müxtəlif qruplara ayrılır. Ailə biznesi dedikdə şirkətə rəhbərliyin məhz bir və yaxud daha çox ailənin əlində olduğu anlaşılır. Bu idarəetmə növü müasir dövrdə çox tənqid edilsə, belə özünəməxsus üstünlükləri də vardır və ölkənin stabil olaraq inkişaf etməsi üçün çox əhəmiyyətlidir. Biznesin məqsədi yalnız mənfəət əldə etmək deyildir. Bununla yanaşı, müştəri ehtiyaclarını düzgün şəkildə ödəməklə müəyyən reputasiyaya sahib olmaqdır. Hazırda ailə şirkətlərinin bir çoxu apardıqları bizneslə əlaqədar olmaları işin daha da düzgün getməsinə şərait yaradır. Ailə şirkətlərinin aşağıda göstərilən üstün cəhətləri vardır:

- Biznesin stabilliyi. Ailə şirkətləri biznes aparılmasında kredit anlayışında başqa şirkətlərlə müqayisədə daha da ehtiyatlı olurlar. Bu cəhətdən ailə şirkətləri stabil olan maliyyə imkanlarına sahib olur və düzgün xətlə inkişaf edirlər. Həmin şirkətlər müəyyən hallarda müflisləşmə ilə qarşılaşırlar;
- İdarəetmə qərarlarında operativlik və qətiyyət. Korporativ şirkətləri idarə edən təşkilatçılar hər hansı bir qərarın verilməsi üçün bürokratik davranırlar. Bunun başlıca səbəbi atılan addımlara əsasən səhmdarların razılığını almağın vacibliyi, qətiyyətsizlikdir. Təbii ailə şirkətləri bu baxımdan operativ olurlar;

- Şirkətin dəyərlərinin yaradılması. Ailə şirkətlərində şirkəti idarəetmə məntiqi şirkətə aid olan fəlsəfənin üzərindən aparılır. Başqa cür desək, şirkət sahiblər eynixasiyyətli adamlar olur və bu, biznesdə ən mühüm üstünlüklərdən olan daimilik əmələ gətirir [5; s. 60]. Bizim ölkədə ailə sahibkarlığının inkişafı üçün kifayət qədər ehtiyat mənbələri və vəsait vardır. Bu resurslar əsasən pərakəndə satış, ictimai qidalanma, xırda ev xidmətləri ilə təmsil olunub. Bu ehtiyatların və resursların düzgün şəkildə istifadə edilməsi ilkin olaraq peşəkar idarəçilik qabiliyyətindən və rəşional siyasətdən asılıdır. Ailə şirkətlərinin müvəffəqiyyətində başlıca amillər investisiyaların öz qaynaqlarından asılı olmağı, alınan qərarların sürətli olması və uzunmüddətli planların mövcud olmasıdır. İkinci dərəcəli factor isə üst rəhbərliyin gələcəyi proqnozlaşdırmasıdır. Aparılmış araşdırmalarda şirkətlərin tətbiq etdiyi strategiyalar və təşkilati strukturları arasında uyğunsuzluğun mövcud olmasının şirkətin müvəffəqiyyətinə mənfi təsir etdiyi görünür. Müvəffəqiyyət və böyüməni hədəf alan bir şirkətin yenidən təsis edilməsinin məqsədi daha çox məhsuldarlığa sahib olmaqdır.

“ABAD”ın ailə sahibkarlığının inkişafı üçün dəstəkləyici tədbirləri

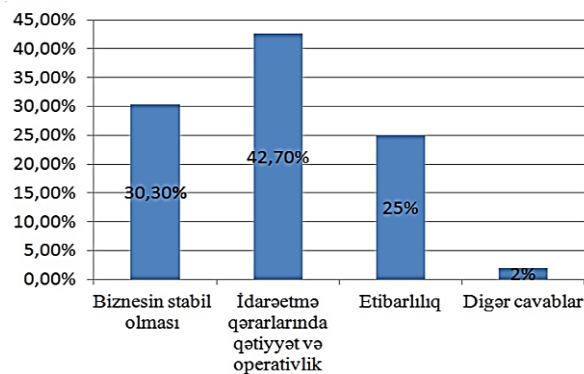
Ailəvi sahibkarlıq ölkə daxilində və cəmiyyətdə stabil iqtisadi və siyasi vəziyyəti təmin edir, gələcəyə doğru istiqamətləndirilən effektiv olan və müsbət biznes mühitini əmələ gətirir. Ailə sahibkarlığı ölkə əhalisinin təşəbbüskarlığını, bacarığını, intellektini nümayiş etdirmək üçün mühüm bir sistemdir. Bu sistem mövcud olmasa, iqtisadiyyatın səmərəli formada fəaliyyət göstərməsi çox çətin bir hala çevirilir və ya tamamilə aradan qaldırılır.

“ASAN xidmət” şəbəkəsi ailə biznesinin inkişafına qoşularaq bütün rəşmi sənədlərin tərtibini bu qurumda reallaşdırmaqla, əhalinin işini xeyli asanlaşdırır. Hazırda ölkədə ticarət, ictimai-iaşə, həmçinin yeyinti sənayesi sahəsində ailə sahibkarlığı geniş yayılmışdır. Ancaq bu, hələ potensialın kiçik hissəsi deməkdir. Əsasən kənd təsərrüfatı sahəsində ailə sahibkarlığının genişləndirilməsi diqqət mərkəzində olmalıdır. Dövlətin qarşısında duran iqtisadi vəzifələr bunu istəyir [3; s. 3]. Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələrinin başlıca istiqamətlərindən biri də kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı, istehsalı, orta və kiçik sahibkarlıq səviyyəsində malların istehsalı, həmçinin regionlarda özünüməşğulluq səviyyəsinin inkişaf etdirilməsidir. “ABAD Factory” İstehsalat Kompleksinin yaradılması da bu fəaliyyətə istiqamətlənmiş növbəti addımıdır.

“ABAD” ailə sahibkarlığını yeni layihələr ilə dəstəkləyir. Bununla yanaşı, orta və kiçik sahibkarlığa vermiş olduğu dəstək proqramını uğurla davam etdirir. Milli məhsulların istehsalı, biznesin formalaşdırılması istiqamətində vacib işlər görülür. 23 sentyabr 2016-cı il tarixli fərman ilə formalaşdırılan “ABAD” ailə əməyinə əsaslanmış

təsərrüfatların fəaliyyətini dəstəkləmək, orta və kiçik sahibkarlığın inkişafını stimullaşdırmaq, insanların məşğulluğunu artırmaq məqsədilə geniş imkanlar vardır. Bu layihə çərçivəsində “ABAD” mərkəzləri üçün 1 milyon manat ayrılmışdır [7; s. 5]. Azərbaycanda “ABAD” hüquqi şəxsin yaradılması ailə biznesinin hərtərəfli dəstəklənməsi məqsədini daşıyır. Biznes-planın tərtib edilməsindən başlayaraq, son məhsulun satışına qədər, həmçinin maliyyə dəstəyinin göstərilməsi ölkənin bu sahəyə daha çox qayğı göstərəcəyini göstərir. ABAD-ın başlıca fəaliyyəti resurslardan səmərəli şəkildə istifadə etməyə, innovativ metodların və yeniliklərin tətbiqinə əsaslanır. Mərkəz rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsal edilməsini təmin edən ailə sahibkarlığının və başqa sahibkarlıq fəaliyyəti növlərinin təşkil edilməsini təmin edir, məhsulların istehsalı, onun satışı, xarici bazarlara çıxarılmasında bir vasitəçi rolunu oynayır. Nəticədə mərkəz regional inkişaf proqramına əsas təkanverici qüvvə olmaqla bərabər, həmçinin əhəlinin məşğulluq səviyyəsinin, rifah halının artırılmasında nəzarət və əlaqələndirici funksiyalarını reallaşdırır.

Mərkəz biznes konsaltinq, hüquqi yardım, marketinq, satışın təşkil edilməsi və bir sıra başqa xidmətlər göstərir [11]. ABAD öz fəaliyyətini müştəriyə və tələbata istiqamətliklik, fərdi brendləşmə, vahid yanaşma, innovasiya prinsipləri və keyfiyyət əsasında təşkil edir. Bu prosesdə, başlıca olaraq, müxtəlif istehsal sahələrinə uyğun olan ailələr seçilir. Həmin ailələrə avadanlıqlardan istifadə qaydaları, istehsal gigiyenası, qablaşdırma və dizayn, sənədlərin hazırlanması, məhsulların bazara çatdırılması üzrə təlimlər keçirilir [8].

Qrafik 1. “Ailə biznesinin formalaşması və inkişafı” mövzusunda aparılmış sosioloji sorğu
Mənbə: <http://gencalim.az/musabiqe/617-aile-biznesinin-formalashmasi-ve-inkishafi>

“ABAD” həmçinin sağlamlıq imkanı məhdud olan insanlara da dəstək göstərməkdədir. Ölkəmizdə əhəlinin məşğulluq potensialının artırılmasına istiqamətlənən kompleks tədbirlərin müəyyən istiqaməti ailə əməyinə əsaslanmış təsərrüfatların təsis edilməsinin dəstəklənməsi, ailə sahibkarlığının inkişafına xüsusi şəraitin yaradılmasıdır.

İqtisadi böhran dövründə ailə biznesi modeli ilə çalışan strukturlar dayanıqlı və çox etibarlı olur.

Ailə təsərrüfatlarının inkişaf etməsi Azərbaycanda daha çox məşğulluğu artırmış, büdcə daxilolmalarını diversifikasiya etməklə yüksəltmişdir. Bu da öz növbəsində əhalinin qazancını artırmışdır. Ailə təsərrüfatları milli iqtisadiyyatda vacib sosial-iqtisadi rol oynamışdır. Ailə sahibkarlığının inkişafını təmin edən başlıca faktor sürətlilikdir. Buna görə də, tələb edilən prosedurların ASAN-laşdırılması, “ASAN Xidmət” Mərkəzlərinin işlərini yüksək səviyyədə doğrultması, əhalinin bu mərkəzlərə inamı başlanğıcın uğurlu olmasını əsaslandırır.

“ABAD” qeyri-neft sektorunun inkişafı, məşğulluğun və əhalinin rifahının yüksəldilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir layihədir. Ailə Biznesinə Asan Dəstək mərkəzinin yaradılması təşəbbüs olaraq çox yaxşı təşəbbüsdür, çünki Azərbaycanda kiçik biznesin, ailə təsərrüfatlarının inkişaf etdirilməsinin yolu və mexanizmləri olmalıdır. “ASAN Xidmət”in tərkibində “ABAD” mərkəzlərinin yaradılması bu istiqamətdə irəliləyişə doğru addım kimi qiymətləndirilə bilər. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, bundan öncə də kiçik sahibkarlığın inkişafı, ölkədə biznes mühitinin normallaşdırılması, maliyyələşdirilməsilə əlaqədar mövcud istiqamətdə müəyyən qurumlar olub. Xüsusən də Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun fəaliyyətini göz önünə gətirsək və praktiki olaraq həmin quruma qarşı olan narazılığı nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, “ABAD” mərkəzinin “ASAN xidmət”in tabeliyində yaradılmasının özü həmin qurumun müsbət reputasiyası baxımından ilk növbədə uğurlu layihə hesab edilə bilər.

Burada kiçik biznes və ailə təsərrüfatları üzrə təşəbbüslərin maliyyələşdirilməsi, fondların yaradılması, yeni ideyaların dəstəklənməsi, maarifləndirmə işlərinin aparılması, regionlar üzrə iqtisadi qiymətləndirmə apararaq, biznes xəritəsinin hazırlanması, xidmətlərin bütövlükdə “ASAN xidmət”də təşkili nəzərdə tutulur. Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsinin mühüm predmetlərindən biri məhz kiçik biznes, ailə təsərrüfatlarının inkişafı olmalıdır. Axı Azərbaycanda ölkə əhalisinin təxminən 36 faizi kənd təsərrüfatında çalışır. 33-34 % məşğul əhali bu gün məhz ailə təsərrüfatı şəklində fəaliyyət göstərir.

Görürük ki, onlar çox böyük əhatəli bir sosial qrupdur. Bu da onların daha gəlirli sahə olmasına bir işarədir. Həmin istiqamətdə atılan hər hansı bir təşviqedicə, dəstəkləyicə addım qeyri-neft sektorunda, o cümlədən ölkə əhalisinin sosial rifahının yüksəlməsi baxımından, müsbət qiymətləndirilə bilər. İndi ölkə iqtisadiyyatının cəmi 2,6 %-i kiçik sahibkarlığın payına düşür.

Bu sahənin yaratdığı əlavə dəyər də cəmi 1,4 milyard manata qədərdir. İnkişaf etmiş ölkələrdə bu göstərici dəfələrlə artıqdır. Məsələn, 2010-cu ildə ABŞ-da bu göstərici 50,7 % olub. Avropada isə ortalama göstərici ölkələr üzrə 47-55 % arasında dəyişir. Görünən odur ki, kiçik sahibkarlıq sahəsinin inkişaf etdirilməsi üçün ciddi funksional

islahata ehtiyac var idi. "ASAN xidmət" nəzdində "ABAD"ın yaradılması qeyri-neft sektorunun inkişafı və əhalinin rifahı, məşğulluğun yüksəldilməsi baxımından müsbətə doğru dəyişikliklərin baş verməsinə gətirib çıxarmışdır.

Azərbaycanda əməkqabiliyyətli əhalinin təxminən 40 %-i məhz aqrar sektora aid olan ərazilərdə, yəni regionlarda məskunlaşmışdır. Odur ki, ailə sahibkarlığının inkişaf etməsi və genişlənməsi bilavasitə aqrar sektorun tərəqqisiylə nəticələnmişdir ki, bu da məşğulluq probleminin həllinin 70-80 % qədər yüngülləşməsi üçün zəmin yaratmışdır. BMT-nin İnkişaf Proqramı, həmçinin Azərbaycan hökuməti Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyilə Azərbaycanın Şimal-Qərb regionunda kiçik ailə biznesinin yaradılmasında yerli əhaliyə yardım edir. Birgə təşəbbüsün başlıca məqsədi Balakən, Qəbələ, Oğuz, Qax, Zaqatala və Şəkini əhatə edən Şəki-Zaqatala regionunda yerli biznes sahibkarlığı və təsərrüfatları, texnoloji innovasiyanı və inklüziv inkişafı təşviq etməkdən ibarətdir. Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyin ABAD publik hüquqi şəxs ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirilən layihə Azərbaycanın kənd əhalisinin yerli səviyyədə imkanlarının qurulmasına istiqamətlənib.

Bu əməkdaşlığa başladıqdan bir müddət sonra, layihə uğurlu biznesə çevrilmək potensialına malik olan 44 hədəf ailəsini müəyyənləşdirmişdir. İlk mərhələdə 3 illik layihə dövründə sadəcə 30 kiçik ailə biznesini müəyyənləşdirmək məqsədi qarşıya qoyulmuşdur, amma ailələrin sayı sürətlə artaraq 44-ə çatmışdır. "Heç kim kənar qalmasın" şüarı ilə, BMT-nin İnkişaf Proqramı, Azərbaycan Hökuməti və Avropa İttifaqı çalışır ki, cəmiyyətin ən zəif təbəqələri belə bu təşəbbüsdən yararlı olsun. Belə ki, Şəki-Zaqatala zonasında 44 seçilən ailədən 23-ü qadınların rəhbərliyi altında olan ailə biznesləridir, onlardan 12-si 25 il əvvəl müharibə nəticəsində yurd-yuvalarını itirən məcburi köçkünlər arasından seçilmişdir. Hazırda seçilən kiçik ailə bizneslərinə geniş imkanlar yaradılmışdır. Onlar maliyyə məsələləri, beynəlxalq ticarət, biznesin inkişafı, orta və kiçik müəssisələrdə gender bərabərliyi, logistika və qablaşdırma, korporativ sosial məsuliyyət və bir sıra digər sahələr üzrə bir çox təlimlərdən keçmişlər.

Ailə şirkətləri bir sıra sənaye sahələri üzrə ixtisaslaşır. Həmin şirkətlər Balakəndə məcburi köçkünlər arasındakı Qarabağ sənətkarlarının əməyi nəticəsində məxsusi toxuculuq əhəmələrindən, təbii süddən hazırlanan hormonsuz dondurma istehsalına kimi müxtəlif sahələri əhatə edir. Həmçinin Balakən xurma cənnəti kimi populyarlaşmışdır. Bir əsrdən çoxdur ki, bu məhsul ölkənin əsas ixracat məhsullarından biridir [4; s. 2].

Yerli meyvə məhsullarına artan tələbatı nəzərə alaraq, bir sıra ailə biznesləri quru xurma istehsalı və meyvəçilik üzrə ixtisaslaşmışlar. Digər ailələr isə qırqovul və toyuğun çoxaldılması, istixanada göbələyin becərilməsi kimi digər sahələri seçmişlər.

Şəki-Zaqatala bölgəsində inkişaf işləri bu zonada iş yerlərini yaratmaq, sahibkarlığı gücləndirmək məqsədini güdən 3 illik qrant layihəsinin hissəsidir. Yerli icmalar, əsasən də həssas sosial qruplara görə layiqli iş yerlərinə diqqət yetirməklə, bütövlükdə bu

kollektiv səylər Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə və əsasən də hamıya uyğun olan iş yerlərini və bununla yanaşı, iqtisadi artımı təşviq edən VIII Qlobal Məqsədə öz töhfəsini verir.

Cədvəl 1. Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin ABAD ilə əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirdiyi layihənin büdcəsi (ABŞ dollar ilə)

Ümumi məbləğ	1 074 000
Avropa İttifaqı tərəfindən göstərilən yardım	967 000
BMT-nin İnkişaf Proqramı tərəfindən göstərilən yardım	57 000
Azərbaycan tərəfindən göstərilən yardım	50 000

Mənbə: <https://www.economy.gov.az › article › azda-sahib-inkishaf-tar>

Dövlət iqtisadi inkişaf məqsədilə münbit şərait yaratmalıdır və bunu edir. Sadələşdirilmiş vergi sistemi, gömrük prosedurları, biznesin ən tez və rahat qeydiyyatı, ixracı stimullaşdıran proqramlar, kənd təsərrüfatına məxsus güzəştlər, bir sıra vergilərdən azad olunma, iş adamlarına verilən güzəştli kreditlər, ABAD xidməti və s. vasitəsilə, daha güclü Azərbaycan naminə, öz rifahımızı, qazancımızı artırmaqla dövlətimizi inkişaf etdirə bilirik və etdirməliyik də.

Nəticə

Ailə biznesinin müsbət cəhətlərindən biri odur ki, biznes inkişaf etdikcə işçilər kiçik əməkhaqqı ilə və yaxud pulsuz işləməyə belə razıdırlar. Maliyyə çətinlikləri olduğu zaman ailə üzvlərini başa salmaq da çox asan olur, nəinki özgə insanları.

Ailə sahibkarlığı mikrobiznes və özünüməşğulluğun sərhədində yerləşən formatdır. Bu cəhətdən ailə biznesinin dəstəklənməsi öz əməyini digər əmək münasibətlərində gerçəkləşdirə bilməyən insanlara, orta və kiçik sahibkarlıq sferasında kəmiyyət baxımından müəyyən üstünlük təşkil edən bir biznesin kiçik formalarına birbaşa olaraq dəstəkdir. Dünya təcrübəsi sübut edir ki, dövlət dəstəyi olmadıqda, ailə biznesləri milli iqtisadiyyatda əhəmiyyətli şəkildə sosial-iqtisadi rol oynaya bilmir. Ölkəmizdə ailələrin sahibkarlıq təşəbbüsləri həmişə yüksək olmuşdur və onlar bir çox üstünlüklərə malikdirlər.

Ailə biznesinin yaxşı cəhətlərindən biri odur ki, biznesə övladları da qoşmaq mümkündür. Belə olduqda, onlar təcrübə keçmiş olurlar. Valideynlərin şəxsi təhsilində öyrənmə daha da effektiv olur. Daha sonra isə biznesi övladlara təhvil vermək olur. Əlbəttə ki, əgər onlar ailə biznesini davam etmək istəsələr, bu onların gələcəyini təmin edəcək.

Ancaq belə biznesin bir sıra mənfi cəhətləri də var. Bunlara peşəkarlığın aşağı səviyyəsi, işgüzar və şəxsi əlaqələrin ayrılma imkansızlığı aiddir. Bu səbəbdən də, ailə biznesinə başlamazdan əvvəl, əsaslı şəkildə fikirləşmək lazımdır.

Prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə yaradılan “ABAD” (Ailə Biznesinə Asan Dəstək) mərkəzlərinin yaradılması ailə sahibkarlığının inkişafına birbaşa təsir göstərmişdir.

Bu mexanizmin tətbiqi iqtisadi sahədə əhalinin gəlirlərini yüksəltmişdir. “Azərbaycanda ailə biznesinə dövlət dəstəyini təmin etmək üçün “ABAD” hüquqi ailə təsərrüfatlarının hərtərəfli dəstəklənməsi məqsədini daşıyır. Biznes-planların tərtib edilməsindən başlayaraq son məhsulun satışına qədər, həmçinin maliyyə dəstəyinin göstərilməsi dövlətin bu sahəyə qayğı göstərdiyini nümayiş etdirir.

Ailə biznesinə yenidən qoşulmuş bəzi gənclər qanunvericiliyin tələblərindən, maliyyə savadlığından, biznes risklərindən, mövcud sektordakı vəziyyətdən xəbərsiz olaraq fəaliyyətə başlayırlar ki, bu da onların uğursuzluqla üzləşmələrinə şərait yaradır. Bu baxımdan, sahibkarlıq subyektlərinin məsləhət xidmətlərinə marağının çoxaldılması vacib şərtlərdən biridir. Burada biznes məsləhət xidmətlərinə çıxışın asan olması da vacibdir. Beynəlxalq təcrübənin geniş təbliğ olunmasına böyük ehtiyac var. Ailə biznesi sahəsi Avropa ölkələrində geniş yayılmışdır və sahibkarlığın inkişafı ilə əlaqədar milli və beynəlxalq biznes görüşləri, təcrübə mübadilələrinin keçirilməsi məqsəduyğun olardı.

Ədəbiyyat

1. Əliyev A.V. “Sahibkarlıq fəaliyyətinin mahiyyəti və formaları”, Şamaxı, 2018, s. 17;
2. İbrahimov İ.H. “Kənd təsərrüfatının inkişafı və sahibkarlığın formalaşması problemləri”, Bakı, Səda, 2015, s. 360;
3. Qasımova T. “ABAD-ı həm də qeyri-neft sektorunun diversifikasiyası çərçivəsində yaranan mexanizmlərdən biri də adlandırmaq mümkündür”, Bakı, 2018, Üç nöqtə, s. 14
4. Manafov İ. “Ailə biznesi”, Bakı, 2017, s. 6;
5. Niftullayev V. “Sahibkarlığın əsasları”, Bakı, 2002, Zaman, s. 609;
6. Vahidoğlu O. “Öz məşğulluğunu qur və ailə biznesinə yiyələn”, Bakı, 2019, İki sahil, s. 10;
7. Vahidoğlu O., Dadaşova Ş. “ABAD”: vətəndaşlara alternativ dəstək mexanizmi”, Bakı, 2019, İki sahil, s. 11;
8. <http://gencalim.az/musabiqe/617-ailebiznesinin-formalashmasi-ve-inkishafi>
9. <http://www.kaspi.az/az/zmesulluunu-qur-ve-aile-biznesine-yiyelen-fotolar/>
10. <https://banker.az/ai%C9%99-biznesihaqqinda-maraqli-faktlar/>
11. <https://modern.az/az/news/12622>
12. <https://www.economy.gov.az/article/azda-sahib-inkishaf-tar> .